

חיים נחמן ביאליק

(רשימות)

מעולם יצירתו.

ג. שירי הזוהר.

ודממה. נגמרה תקופת הרומאנטיות של הישיבה, התשובה אל העבר, ההתרנשות הראשונה והיאוש הראשון עם נצני הציוניות הראשונים. נסתם המעין, והמשורר כאילו העביר קו שחור תחת תקופת יצירתו השניה, בלא נענועים ובלא פקפוק, בדרפו. מין עיפות שולטת בו. וכמו מתוך שממון הוא מתרגם את ה"צור והגל" על-פי ליאורינטיוס ואת "בשל תפוח" על-פי דודה. פרידות וקור של מתבודד בחדרו נושבים משירו הנפלא "תקון-חצות". אבל האור הגנוז, המפעפע בלבו מימי ילדותו, אותו אור מתוק, שנשא בלבו מפפר ראדי ערש-מולדתו, מתחיל מפרפס וחותר לצאת. האור הגנוז אָמנם נצנץ כבר לא-אחת משיריו "בערוב היום", "גמדי לילה", "עיניה" ו"מכתב קטן לי כתבה", אבל אלו היו רק רמזים, הכהוב פרקים רחוקים בשולי עבים — ושוב פסטה אפלת-המציאות על אור-החלומות.

ואור ה"צפירים", "זוהר", "עם פתיחת החלון" ו"משירי החורף" טרם יתפרץ משלחן-עבודתו של המשורר ושטף את הספרות החדשה — והנה לחש ורחש ונחש... פח עצור של לילה עמוק לפנות בוקר... "רוי הלילה" מופיעים על הבימה, והקוראים הותיקים שומעים פתאום לחשים וצבעי-שחור רפים עם גוני-גוניהם ודקות הרגשה של עצבים מתוחים פנימיים, עם חירות שובבה של חרוזים שוטפים כמי-פלג באישון לילה, — מין כוסיקה רעיונית, רקומת צללים, ורפרוף פנפיר-רוחות, — עד שגם "הנחשלים" שבהם עוצרים את נשמת-אָפם ומקשיבים אל דממת חצות הלילה, עת בעד אשנב המשורר, הפתוח בלאט אל חדרו, שטפו גלי-רוח:

אִישׁ אַחֲרֵי אַחֵי, חָרַשׁ אֵט נָשְׁבוּ,

כְּמוֹ מְסוּד קְרוֹשִׁים עֲתָה שָׁבוּ.

אכן, בראשית השיר, בעוד המשורר מותח את נימי כנורו הלילי ומתקינן, נשמעים עדיין הדים רסוקים מתקופת יצירתו הראשונה — צליל של בטול עצמו, של התנצלות יתירה:

ופּתח, בְּכִלְלֵי הַרוּחוֹת? מַה חַיִּיהֶן, טוֹבָן? —
 הַשְּׁאֵלוֹת — שְׁאֵלוֹת הַכֵּל הֵן, בְּטוֹבָן;
 אֲךָ מִי זֶה יִרְשִׁיעֵנִי, מְשׁוֹרֵר עֲנִי,
 בְּשִׁבְתִּי לַיְלָה בְּדָר אֶל שְׁלֹחֲנִי,

— — — — —
 אִם נִפְשֵׁי הַתְּעוֹרְרָה, הַבְּרָה שִׁיר?

התנצלות זו כלפי מי היא? השאלות שאלות-הבל הן? וכמובן? ... לא.
 לא "טובן" כלל! רעד קולו של המשורר, בצאתו לשיר על במת הלילה, במה
 חדשה, כאילו לא האמין בעצמו, אם מותר לו להתחרות עם נוקטורנות שופין,
 כאילו לא האמין באשרו היצירתי, שנפל בחלקו לשיר שיר מפשט זרם, שיר
 בלא שום "תכלית" ו"מטרה" שפזה... אבל שר-הלילה עומד ולוחש לו ומעודדו:
 אל תחרד, אברך! והרפיון עובר —

וּפְתָאוֹם צַר הַפְּקוּם לְנִשְׁמָתִי
 מִהַשְׁתַּטַּח תַּחַת צֵל קוֹרְתִי •

— — — — —
 וְאוֹצִיא בְּעַד אֲשַׁנְפִּי הַפְּתוּחַ

אֶת רֹאשִׁי חוֹצָה לְשִׂאף רֹחַ, רֹחַ •
 וְלַעֲנִי נִגְלָה שֶׁר שֶׁל לַיְלָה — פְּלוֹמֵר:
 מַחְשָׁבִים, שְׁחוֹר, הַפִּידָה, צֵל וְגוֹמֵר •

ומשם והלאה שוטפות התמונות הקצרות במין הכרחיות אמנותית, במין
 מתיקות מוצצת-נשמה, עד פרי להאמין, כי אחרת, בלא חרוזים אלו, אי-אפשר
 לספר בעניני-לילה כאלה. חרוז גורם חרוז, תמונה גורמת תמונה. והשיר
 נגמר בסימני השחר, המתרחשים באפלה העמוקה:

וּמַעַט מְעַט נְגוּלוֹ פְּנֵי הַלַּיְט,
 וְיָקָא צֵל אֶת-צֵל, סוֹד גְּלָה סוֹד •
 וְקוֹל לְקוֹל, וְקוֹ לְקוֹ, וְצֵל לְצֵל —
 וְאַפְרֵי אוֹתָךְ בְּכֵל צְפוּנִיָּה, שֶׁר שֶׁל לַיְלָה!

הוא שומע את ניד פנפיו, הרהוריו ונשמת־אפו מדמי רחובות ריקים,
משקט בתים מחרישים, מאשנב בודד מאיר, מאד האור הקלוש שבקצה השמים,
מבת־קול נובת־לילה —

מְפָלֵם אָחוּשׁ, אֲשַׁמַּע רְמֵזִים דְּקִים
לְחַלְמוֹת־פְּלֵאִי, חֲלוֹמוֹת בְּלִי פְתָרוֹנִים.

אבל הפתרונים מהרו לבוא יותר מאשר חשב המשורר. משנת תר"ם ואילך נכנס לתקופה חדשה, היא תקופת שירי הזוהר. כאילו חלון גדול נקרע באפולונית חדר־עבודתו, חדר־הסטודיות הישן. רוח חזק ורענן נושב משירו „פעמי אָביב“, „צפרירים“ מתפרצים באור קורץ ושוחק; אחריהם בא ה„זוהר“ הגדול, המעוור עינים, ושב ונעשה נוח ורך ב„עם פתיחת החלון“ ו„עם דמדומי חמה“, ושוב הוא מבהיק באור לבן, המתפוצץ בכפור ובשלג ובקרח ובלובן־גנות ב„שירי החורף“, ופתאום הוא מצהיל פנים ב„בשורה“ והולך ומשתפך באין מעצור במדבר הגדול — בחולות הרחבים של האגדה העברית „מתי מדבר“. ותאות האור, אשר שאפה מרחביה, שטפה את מרחקי הערבה הנשפחה והאגדה הרחוקה — ותרנע.

מִי־שֶׁהוּא דָקֵר בַּחֲנִית־זוהר את הערפל, אשר אָפף את המשורר — את צללי „המתמיד“, את צללי בית־המדרש הישן, את אפלת המסתורין של רזי־לילה... נפתח הפרץ, וישטפו גלי־האור הכבושים, שטוף ועבור פל גבול וכל מדה, ומעל למהפכה הנעימה והאביבית עומד ח. נ. ביאליק, פי כותנתו פתוח, והוא צורח מחמת תענוג:

אֱלֹהִים! שְׁטַפְתֵּנִי הָאוֹרָה!

או:

רַפֵּת אוֹרִים, אֵל נְאוֹר, הֵב אוֹר!

או:

— הוֹי, רַפֵּב!

בְּנֶשֶׁר אֵל מְרַחֵב אֵינְסוֹף וּלְמִרְחָקוֹ!...

שירי־הזוהר ושירי־החורף של ביאליק מפורסמים רב מדי, עד שאין צורך לטפל בהם בפרטות. אם באתי להעביר קוים, להציג את הנגינה בכל שיר ושיר במקומה ולהביא דוגמות — אין אני מספיק. פל השירים המנויים למעלה הם בבחינת דוגמות של נפש גלויה, אביבית, מלאה נהרה וצהלה, וכל הרוצה בא וטובל „בים די־נור זה ובשפולת־הזוהר“.

ואולם עוד דברים מעטים עלי להעיר עליהם.

גם אני נוטה לחשוב, כמו שחושבים מבקרים אחדים של שירת ביאליק, כי לקרוע את החלון אל שירי-הזוהר שלו עזר לו בשעתו שאול טשרניחובסקי, ביחוד — בשיריו ההידלברגיים, המוצפים אור*. אבל, לפי דעתי, אין הגורם עיקר כאן. ידוע, כי הגורם ל"העורב" המפורסם של אידנאר פו היתה התערבות בין המשורר ובין ידיריו, כי יכתוב שיר מוסיקאי, אשר יכיל: עורב שחור, פסל-פלדה, פסתות-ארגמן, אהבה טראגית וכו'. הפואימה הקלאסית של טולסטוי "חאדשי-מוראט" החלה לפעם את יוצרה, כאשר נסה לעקור את הפרח המשונה והחזק, הצומח בערבות רוסיה והמכונה בפי ההמון בשם "טאטארין"**, ושרט את ידיו עד שפך דם. הגורם מעניין תמיד, אבל אינו חשוב עד כדי לזקוף על חשבוננו את ההופעה הבאה אחריו. לא פעם נזדמן לי לשמוע, שמציינים את מעבר ביאליק אל שירי-הזוהר על-ידי שירי טשרניחובסקי בתור עובדה והשפעה עיקרית, כמעט בתור השפעה מחנכת. זוהי הגזמה. עוד בשנת תרנ"ב פתב ביאליק את השיר "עיניה", ובשנת תרנ"ה — את השיר "בערוב היום", ובשנת תרנ"ז — "מכתב קטן לי כתבה"***, ודי לעבור עליהם פעם אחת, כדי לראות עין בעין את שירי-הזוהר מונחים מקופלים בגלמיהם. פה ושם כבר נבקעו בקעים דקים, והאור ניתז פקרן חדה מעבר מזה ונוטף טפין-טפין מעבר מזה. ובבוא שירי-הידלברג של ש. טשרניחובסקי, נזכר ח. נ. ביאליק, שגם לו יש קצת שירי זוהר — ושב וחפר את המעין, אשר נסתם על-ידי "המתמיד" והשירים שבאו אחריו, והאור הגדול התפוצץ, כמו באותה המראָה הגדולה, שנתגלתה לפניו עוד בשנת תרנ"ז:

וַיִּשֶׁק הַכֶּפֶר נִגְהַ וְזָר,
וַיִּצַח אִשׁ בִּירְק־הַסֶּבֶךְ.
עַל רֹאשׁ הַחֶרֶשׁ יִצֵּק אֹר
וַיִּתֵּךְ אִשׁ בְּמִי־הַיְאֹר.
וַיִּצַף אֶת רֹאשׁ הַגְּבֻעָה פֹּה,
בְּקֶמַח זֶרֶק זִיו וַיִּז.

(„בערוב היום“).

* עיין קובץ שירי טשרניחובסקי: „רבים יאהבו דמי נשף“... „דינירה“ ועוד. —
** עיין הקדמתו של טולסטוי לספרו חאדשי-מוראט. — *** כלומר, שנים מעטות לפני הופעת שירי טשרניחובסקי בהוצאת „תושיה“.

אם פה ואם פה — ועל-ידי הציקלום של שירי-הזוהר זנק בשירה העברית החדשה זרם גדול של זיו לוחט, קרני זוהר פרצו דרך כל הסדקים והאשנבים; אפילו דרך ארובות-העשן נתכה הנהרה. נתחממו המוטיבים של הצעירים והוארו כל השרטוטים הפכדים של הפואיזיה העברית הקודמת. כל הצללים, אשר רכצו עד עתה שטוחים ונעדרי-מראה, הובלטו על-ידי קסם האור ולכשו צורות ממשיות, קבלו פרספקטיבה והפעו נכונה, פסילואיטות-הרים אלו, שמתבלטות עם זריחת החמה...

ואפילו בשיר-הנכאים „לכדי“, הבא אחרי-כן כהרגענועים מתקופת „המתמיד“ על בית-המדרש העזוב, על הגמרא שנתאלמנה, — התונה המתוקה שבו מוצפת זוהר. ראשו של המשורר, הנחבא תחת פנף-השכינה השבורה, מואר מצד אחר, בקלסתר פנים נונים בציוריו של רימבראנדט, ורמעת השכינה, המתנגלת מפתפו על הגמרא, מתנוצצת פתרשיש ממולא אור-אלהים. מפני שכליון-נפש זה כבר יצא מן הסטוריה האפלולה והמשחירה, אשר בה נכתב „המתמיד“, והוא מתנוצץ בכל גוניו תחת שמיו ושמשו של הקדוש-ברוך-הוא. ועוד דברים מעטים על „שירי-החורף“, שמקורם ומקור שירי-הזוהר, לפי דעתי, אחד הוא, וכאלה כן אלה שייכים ליסוד יצירתי אחד — ליסוד האור ותחית הצבעים בעולמו של המשורר.

אמנם השיר הראשון של שירי-החורף נכתב בראשית שנת תרס"ב — תור ה„צפירים“ וה„זוהר“, והשני — בשנת תרס"ד, אחרי התקופה הזועמת של שירי-הזעם*, ואולם הפורמאציה של כל שירי החורף אחת היא. מעט מחמצת מזהירה ועליוה מתקופת-הזוהר עוד נשארה לפליטה בפנת-הלב של היוצר; לא הספיק לרלות את לבנונית החורף וזהירו עד תומם, פדרפנו. שערורית קישינוב באה פשוט-פתאום, ומקור הזוהר נסתם לפי שעה**. ובשנת תרס"ד שארית „מחמצת“ הזוהר מתחילה לפעפע. היא נאָה ועולה בעליצות צפירים קרים, בשפרון עצור של בעבועות יין-שאמפאניה מצונן ובלבנונית מעורת-עינים, וכולה כהד רחב משירת הזוהר שנדמה.

בשיר הראשון משנת תרס"ב מושר פח-האיתנים הנא והקר והנאצל, הבורא את יפיפותו של החורף, המרדר את האדמה שנתרופפה ותושק אותה בחשוקיו הלבנים והמשוקדים. נעלה פח זה מעל לאדם, השוכב לו באיזו מטה קטנה פחדרו ומקשיב מתוך תנומה... דבר-מה עצום נעשה בחוץ:

* עיין להלן. — ** אמנם תיכף אחרי „על השחיטה“ כתב לנו את השיר הטלא טל ואור-נחומים: „עם שמש“. אבל שם רבה הנחמה, והאור ניתן בכוננה לה איר... אין שם אותו ה„זוהר“, הנובע זשוחק סאלין.

אֵין זאת כִּי נְתַרְפֵּף הָעוֹלָם — וְנִתְּנוּ
 הַיּוֹצֵר בְּלִילָה הַזֶּה עַל גַּב סְדָנוּ
 וַיִּנָּף פְּטִישׁוֹ וּבְהִלָּם-עֲנָק
 אֵל קָרָא לַכַּח וַיִּשֶׁם: חֲזֹק!
 וְלִיל תָּמִים בֵּין פְּטִישׁ וּסְדָן אוֹתוֹ רָקַע,
 וּבְאֵלוֹ כָּל-כַּחוֹ, כְּכִיכּוֹל, בּוֹ שֶׁקַּע...

וקם האדם בבוקר משנתו ויצא אל החוץ המחורש — והנה נשתנו מעשי-
 בראשית. אין סוף ללבנונית, הפל מצופה זכוכית לבנה, הגנות חבושים
 תרבושים צחים, עליהם צורחים עורכים שחורים ומבליטים את הלובן הגדול
 בשחרוריתם. פל נשימה נשארת תלויה באויר, כמוך של משי מתברר והולך...

וְאוֹר בּוֹקֵר מְסַתֵּן עֲלֵיהֶם בִּיקְרוֹ,
 וְנִטַּל כָּל-חַמוֹ וְנִשְׁאַר וְהָרוֹ.

— — — — —
 וּבְהִיר וּמוֹצֵק הָעוֹלָם! ... זֶה כַּחוֹ —
 שְׁכּוֹבֵשׁ אֶת עֲצָמוֹ וְהוּא חֲזֹק מִתּוֹכוֹ...

„משירי-החורף“ של שנת תרס”ד הם כבר „אנושיים“ יותר. נפש האדם
 נתמלאה זוהר ולבנונית על גדותיה, והיא קורנת מתוכה והיא משפיעה
 על הנראה ועל הנשמע. גם הריתמוס נשתנה. שם הכאות הארמוניות של
 פטיש-כסף על סדן-כסף, ופה — החרוזים שוטפים, מצלצלים כמצילות-
 חורף, מתחרים במרוצה שובבת. זהו צחוק האדם, שהתגבר על הרושם הפביר
 של מראות-החורף והוא שולט עליהן בעיני-האמן שלו ובטעמו:

צִנַּת בּוֹקֵר, צְרִיחַת עוֹרֵב
 הָעִירוֹנִי — וְאִיקְצָה,
 וְאִינִי יוֹרֵעַ לְמָה פִּתְאוֹם
 שְׂמִחַת-חַג עָלַי קִסְפָּה...

כך מתחיל שיר זה, ושמחת-החג שאין לו שם קופצת גם עלינו. החוצה,
 החוצה! שם „אור וכפור משמשים יחדיו, זה בחצו וזה במחטו“. בגדי יום-
 טוב חדשים תפרו שנים אלו לעולמו של הקדוש-ברוך-הוא. בגדים צחים,

יקרים. פולם „לובן־שש ויקר־הזכוכית, זהר־קשת ואבקת־זהב“. קולות חדשים צוללים מעברים :

„שְׁרִיק־שְׁרִק, שְׁרִיק־שְׁרִק“ — נָאֵם הַשֶּׁלֵג —
 וּבְרַחֵב מַפָּה אֶל פֶּה
 נִפְל רִיב שְׁפִינִים חֲרִיפִים.
 הַפְתַּנְצָחִים זֶה בָּזָה •

— — — — —
 אֵלֶּה הַפֶּה צְעֵר־כֹּקֵר
 מִבְּשָׂרִים וְאֹמְרִים עֵז וְגִיל...
 טָסִים סִסִּים, פִּיהֶם יַעֲשֶׂן,
 וּמְצֹלֹתָם — צִיל־צִיל־צִלִּיל...•

שיר־חורף אלו והקודמים הם מרגלית נחמדה לא לבד בספרות העברית, פייאם גם בספרות האירופאית — מפני חרושם. משוררי אומות־העולם ראו תמיד בחורף, למרות לבנוניתו והדרו, מין מות מדומה: השלגים תכריכים הם; הקרח — צפוי מגנים קרים על הבריאה הנרדמת; החיים מתכווצים וניצוצותיהם מהבהבים במסתר עד בוא האביב. אפילו ציורי־חורף של פושקין ב„ייבניני אונינין“, הפלאסטיים, השקטים, הם ציורים של אָמֵן „מעבר לחלון“: אין מרחביה ואין אור למדי. מין קדרות של שמים עכורים נופלת על הנער וכלבו, על ה„פריסטיאנין“ השש בעגלת־החורף שלו, על האזו הרוצה לשחות בקרח, בחשבו אותו למים*... ופה, אצל ביאליק, איזה ששון, איזו עליצות! אין לפניו לא תכריכים ולא מות, איננו מתהלך מכורבל עד לחטמו בין מראות הבריאה. לביאליק הרי זה מין חג־מסכות של שלג בעולמ־יה. גם ארתור, אשר לבש הוא גופו, מסכה היא. אורה רבה שופעת מכפת־השמים הגדולה, ועל הארץ הפל מחולל במחול־חרוזים: עצים, בתים, חוצות, אנשים, עגלות־חורף וצפרי־חורף.

יש שאמה תמה, שהחורף הרוסי, בכל צבעיו, צהלתו והדרו, הושר והוערץ דוקא על־ידי משורר יהודי. לכאורה, מדוע לא שרו ברחבות ציורית שפזו המשוררים הרוסים על החורף הנהדר שלהם? הרי פואיזיה לכנה ומתמיהה זו התגוללה לרגליהם מאות בשנים בערבות רוסייה הרחבות פים, בכפריה ויערותיה... ואולי מפני זה יכול היה לראות ולרלות אותה

* עיין „ייבניני אונינין“: „חורף... האכר שש לחדש את הדרך בעגלת־חרפו וכו“.

רק משורר יהודי — מפני שבא אל החורף הרוסי מבית-המדרש, מחלומות התנ"ך, הנושמים על היהודי, בכל מקום שהוא, בריח דקלים, בברק חולותי מדבר וגפנים שחת תחת אשפלותיהן... אולי משום זה לא ראו משוררי רוסיה כל אותם מראות החורף וגלוייו, כמו שראה וצייר ביאליק, — משום שהם קשורים עם חורף זה כמעט בקשר אורגאני. מעולם לא ראוהו מחוץ להם, ולכן לא ציירוהו באובייקטיביות גמורה. או שהם רואים בו את צערם שלהם, את שמחתם שלהם, את גורלם; או שעוברים עליו דרך-אגב. אָמנם לבן השלג ומחוספסים היערים, אבל בעיקר, בעיקר: מאי קא משמע לן? וביאליק מה הוא אומר? —

אָמנם בְּיָשִׁיבָה אָנִי,
מִצְחִי — שְׁלֵג, פָּנֵי — שִׁיר,
אֲדִי, כְּחֶרֶף זֶה, צְבָרְתִי
כִּחַ תַּחַת שְׁרִינְיֵן-גָּלִיד;
וּמִקְרָחֵי נוֹרֶף רֵיחַ
דֶּק שֶׁל אָבִיב מְלֵא הוֹד ...

רואה הוא את החורף מחוץ לו ולעולמו הפנימי. בעינים לוחטות הוא בולע את הלבנונית הנכריה והיפה ושר עליה בהתלהבות אפסוטית, ומגלה בה פנים חדשות. גלוי אחר גלוי.

ועוד דבר אחר יש להטעים: שירי-החורף של ביאליק הושרו על החורף שבפך, מקום שפל מראות הטבע נלחצים בו בקירות-אבן, נרמסים תחת פרסות סוסים ומשחירים על-ידי ארובות-עשן, בלא שמים רחבים ובלא שדות משתרעים למרחביה. ואיך עלתה בירי המשורר להוציא פואיזה חרפית, רעננה וחדשה שכזו, מפתלי העיר ונגותיה? הן מעמודי הטלגראף נושרות אצלו פניני-מוסיקה, מן הרפכים, מעגלות-החורף, ממלילות-כרפוכים, מציורי-קרח על הזגוגית, מעשן הארובות — מפל אלה נושבת פואיזה חרפית טהורה, ריחנית. אין המשורר ממהר לנוס אל "חיקה-טבע" מחוץ לעיר, פדי לאחוז שם את שירת-החורף בשוליה ולמשוך אותה אל שלחן-עבודתו. היא בעצמה ובכבודה, יורדת אליו בעד החלון המצויר קרח, טרם הספיק להתעורר דיו משנתו, ומסיידת את כתלי ביתו ואת לבו. ויצא החוצה מעוטף באדרתו, והנה היא משתקשקת לקראתו בקול פעמוני-חורף ובצערי "שריק-שרק", וחרוזים מתחרים על סביבותיו, אצל כל גדר רחוויה ואשפה מְכַסְפָה. ואם רוצה אֵתָה, הרי כל הפואיזה והטעם של החורף מרוכזים בעץ ערירי אחר, קופא בפנת-רחוב ומצופה זכוכית וצפריי-חורף:

וְאֵלֶּה אַחַת, פְּלֵה זְכוּכִית,
 חֲבוּר צְפִיר־חֶרֶף פְּלֵה,
 תְּצַלְצַל בְּחַדְרוֹת־פּוֹקֵר צְלִצֵל
 עֲלֵיו, חַי וְרַב־הַמְּלָה... .

ד. מְשִׁירֵי־הַזְעַם.

עוד יד המשורר המשחקת „זורקת חפנים על ראשי צפיריו עתר פרחים חיים“; עורנו „במחול חצי־זהב מתלהלהים“ ובעצם שחוקו הרחב, המזהיר, השוחק מאליו, — פתאום... ואל משחק נאור זה עצמו מתפרצים צלצול קרדומים וקול ענות מדושה ומבוכה. דעם השערוריה הקישינובית מתפוצץ בכל תפוצות ישראל, והרו הנורא חוזר ועונה משירי ביאליק החדשים, כאילו נתקל הרעם בנחושת קעורה, הומה ונוצצת...

הצפירדים נבהלים מפני טומאת־עולם זו, וגם מקול הזעקה המרה של יוצרם הם נפחדים, — והם הלא הספן הספינו עם פה שוחק ועם קול רך וצוהל — נפחדים ובורחים. פתרועת־שבר מעל למחנה הנבעת מריע ראשונה השיר „שמים, פקשו רחמים עלי“, שפל הצער, הרוקי־שינים וחוסר־האונים של „קרוש“ מובל לשחיטה צוללים בו. אומה שלמה מתלבטת בהיסטיריה על הקרקע, תולשת שערה ופניה נעוים מאימת ימ־הבינים, שקמה פתאום לתחיה ונראתה באופק הרוסי. קרעה המפלצת בראשה המאום את קורי־החירות, הנארגים והולכים, את ערפלי הגאולה הסוציאליית, המתרחשה בסתר, ונגלתה לקבוצים היהודים בכל מקום שהם, וקרדומה המטפטה דם רותח בידה. וכל העולם הנאור עומד מסכיב, הללו כאובדי־עצות והללו בשוין־רוח, ויש מהם — בשמחה־לאיד מסותרת. המשחק בקרקס גדול זה מעניין היה, מעניין עד לידי רוק מטפטה... אלא שקולו של המשורר היהודי מפריע קצת מהסתכל יפה בתנועותיהן המהירות של חיות־הטרף—:

הַתְּלִין ! הַא צִנָּאר — קוּם שְׁחַט !

— — — לֵךְ זְרוּעַ עִם קְרָדוּם,

וְכָל הָאָרֶץ לִי גְרָדוּם,

וְאַנְחֵנוּ — אֲנַחְנוּ הַמְּעַט !

דְּמֵי מָתָר — הֵךְ קְרָקֵד, וַיּוֹנֵק דָּם רֵצָח,

דָּם יוֹנֵק וְשָׁב עַל פְּתָנְתָּךְ —

וְלֹא יַפַּח לְנִצָּחַת, לְנִצָּחַת.

— הצדק יופיע, אם ירצה השם, — פטפטו תמימים נבהלים משלהם, —
 סופו להופיע...
 — בטחו בה'! דם חללי הפוגרומים הוא כשמן הטוב על גלגלי הריבור
 לוציה! — הבטיחו הריבולוציונרים משלנו.
 ואולם המשורר כבר קדם אותם ואת פטפוטיהם: לכו לכל הרוחות עם
 "העולם הבא", שאתם מבטיחים לי תמיד!... "עולם הבא" יש לי די והותר
 משלי! כבר עיפתי עד מות מנשוא את סבל "העולם הבא"!

ואם יש צדק — יופיע מיד!
 אך אם אתרי השמדי מתחת רקיע
 הצדק יופיע —
 ימגר נא כסאו לעד!
 ובקשע עלמים שמים יפקו...

הפתאומיות, שבה עבר משירי-הזוהר הנחמדים אל הרמת אגרוף וקללה
 נמרצה נגד כל העולם כולו, הפתיעה והפליאה כאחד. הוא הופיע אָז פגבור-
 ענק זה, שמשחק עם נכדיו-פרוביו, הללו מדגננים לו באזניו והללו מתפתלים
 בשפמו ובשערו; ופתאום הוא רואה את אויבו הקרום מתקרב להתנפל עליו
 ועל נכדיו — והוא מנער מעליו את הקטנים, פנער פרפריו-זהב מרצדים:
 "ברחו, שובבים!" — ומתיצב במלוא-קומתו למלחמה.

השיר "שמים, בקשו רחמים עלי" היה כאות מבשר תקופה שירית חדשה
 ביצירת ביאליק — תקופת שירי-הזעם. מיד אתרי זה באָה הפואימה "בעיר-
 ההרנה" * במין דיתמוס משונה וצדיר, חציו מודרני וחציו נביאי, אשר לא
 נכתב ולא נשמע פמוהו מימי חתימת התנ"ך ועד היום. מין רעד עבר את
 כל העולם העברי; הקוראים נדהמו למקרא דברים מצליפים פשבטים, קלועים
 פחרווי "עיר ההרנה", אבל גם הנאָה עצורה וכטחה של חלשים וקטנים,
 הנלחצים אל הגדול והחזק מהם, הוצקו בפחד זה... לא כלום, עוד לא אָבד
 הפל. תודה לאל! עוד יש מי-שהוא הרב את ריבנו...

מנקודת-הראות של האמנות הטהורה אין "בעיר-ההרנה" יצירה שלמה.
 נדחקים לתוכה יסודות שונים של מוכית, ודוקא כלפי המופה ולא
 כנגד המפה, תמונות מרגיזות, שהידיעות הנאמנות ממקום
 ההרנה עולות בהן על הציור ** . ויש שאָנו מודעזעים, כמעט הזדעזעות גופנית,

* בנוסחה ראשונה — "משא נימירוב" (מאימת הצינוורה); נדפס ב"הזמן", פטרבורג,
 תרס"ד. — ** מעשה בכטן רוטשה שמלאוה נוצות... מעשה בנחירים... מעשה בתינוק...
 ועוד, ועוד.

פשנותן המשורר את עקב נעלו על הפצעים שלא הוגדרו ומוסיף הכאות משלו. ובמין שכרון של יאוש נורא: פשפשים, פלבים, עכברים, שנוררים, רוכלים בפצעים ו"בקרשים". והיה בעינינו כ"חובב" זה, שמצא כליזוככיתו העתיקים והיקרים מנופצים על-ידי לסטים, ובצערו הוא משליך מעל הכתלים ומעל הטבלאות את המעט הנשאר: — אם נופצו רוב יקרתי — ינופץ־נא הכל!

אבל כל הטון, הצורה, הריתמוס זהסגנון הנמרץ, אשר בהם גלם המשורר את היהשבר שלו ושל היהדות פולה — כמה עממיות מסורתית טבועה בהם, למרות עושר השפה, המבצבץ מכל שורה. המחאה נגד האלהים, המושלים בסדר־עולם זה, ונגד יפי העולם, השמש הזורחת והשטה הפורחת, העומדים מול נוול זה ואינם מזדעזעים, ואולי גם ינוק יינקו מן הטומאה, — מתאזה זו סוחפת בכחה המוסרי העמוק בל־כך, עד שגם הכופר בעיקר יש אשר לא ימצא את ידיו ואת רגליו, ימשוך בכתפיו ויקרא:

— אולי... אולי באמת יש את מי לחרף...

המתאזה סוחפת, יען פי יתר עם הרמת־האגרוף בלפי ההשגחה העליונה — רגש עצום של אמונה עתיקה מפעפע בה... הגש ריליגיוזי עמוק, שנעלב עד היסוד, אוחז בנו. והירים הפשוטות מתקמצות לאגרופים, ורברי התפלה הנתכת עוברים פתאום לחרוק־שינים.

ביאליק מצליף בשבטי־אש על אומה שלמה, "אשר אָבדה לה כל תקוה", אבל מיני רחמים עמוקים של אב נואש מודגשים במלקותיו. ולכן יש שהן נעשות חביבות על הלוקים. "השתטחו, זרע־מרעים, השתטחו!"... והקוראים המרתתים משתטחים ונאנחים במתיקות תחת יד המבה הרחמן בן־הרחמנים. ויש שאני רואה בזה את מקור הפרסום הרב של שירי־הזעם, או השירים מיסוד זה עצמו, הפאים אתריהם, כמו: "רבר", "אָכן גם זה מוסר אלהים", "קראו לנחשים" וכיוצא באלו. הקורא העברי הנאמן, בעל הרגש הלאומי הנעלב, בקש פרטט בשירים מעין אלו־אותן מלקות־האש של המשורר, אשר טעם "בעיר־ההרנה" שלו, הוא בקש את האהבה ואת הפעם הלוהטים, המשמשים בערבוביה — שני יסודות, אשר הרימו בכחם את הנביאים הקדמונים מעל לבני־דורם השוקעים. והחפה הכמוסה לסינתזיה זו הלא נרדמת בלב פולנו, בלב כל אלה, אשר קראו את רברי הנביאים במקורם.

ולא יפלא, פי ההינו גם משוררים אחרים להעפיל אחרי ביאליק אל הר משופע זה של "נבואה". קסמה של צורה עתיקה זו, שקמה לתחיה, היה גדול. אבל כל המעפילים האחרים* נכשלו ונפלו. הללו שכחו, פי כל קריאת ספר מצוין או שירה תרשה מעוררת את הסקרנות הפרימיטיבית ואת תאות־החקוי, הנרדמים בלב פולנו. זהו ריפליכס טבעי. והתגברות על היצר הרע הזה של

* "רחל" של ש. בוציון ב"העומר", שירי הנבואה של יהודי קרני ב"העולם" ו"מתזיוונת

התשבי" של יעקב כהן באותו עתון.

חקוי הוא הסימן הראשון של פח ומקוריות. בעבור זמן-מה נמח חשק עכור זה ונשאר רגש ההנָּה האסתטיטית או המוסרית. ורגש נאצל זה איננו מחקה לעולם. בכל אופן מראים נסיונות אלו על הרושם הכביר של "שירי הזעם".

"עיר-ההרנה", אשר יצר ביאליק, היתה לא לכר פתם-עולמים על יושר אירופה. לא לכר אות-סין על מצח הרוצחים ועל העומדים על דם הקרבנות. פי-אם גם מזפרת-עון להקרבנות עצמם ולא לה אשר חיו מן הדם. היות קרבן — הדי זה לפעמים עון פלילי לא לשוחט בלכר, פי-אם גם לנשחט. אילו היה הדבר בנדר האפשרות, צריכים היו לשפוט את הקרבנות, הפושטים צואר רועד למאכלת, כמו ששפטו ברומי העתיקה את אלה, אשר רצו לטרוף נפשם בכפם והניאום. הטעם למשפט זה היה "פשוט": רצה זה להרוג אדם. אחת היא, אי זה אדם: אם אדם שעומד מחוץ לרצון ההורג, או את ההורג בכבודו ובעצמו.

מות קדושים, חלשים ומכוזים מתו הרוני קשינוב. וזה עורר את חמת המשורר עד פדי להקדיח את מוסרו. אבל פעבור שנים אחדות נראו ברחוב-היהודים ברוסיה, אחרי הריבולוציה שלא הצליחה בשנת 1905, קרבנות וקדושים מטפוס אחר לגמרי. שם מת הקרבן בתור גבור, לא לכר בתור קדוש רועד... הוא נשמד בהיותו משמיד. תרועת ההגנה העצמית עברה במחנה. דם חדש ולהוט-נקמה זרם אל לב הלאומיות הנמוג. הנופל וחרבו בידו — שוב אינו עבר. זאין כל ספק, פי הרבה השפיע על הגנה זו הבז הלוחט של "עיר-ההרנה" שנתפרסמה. פושה גדולה הציפה את פני בני-הנעורים. עמדו ולקחו בידם את פלי-הזיין החלודים, אשר אבות ואבות-אבות הביטו עליהם בנועל-נפש.

וביאליק בעצמו באילו התחרט על בוזו המכאיב שבשירי-הזעם הקודמים, ובשירו "ירעתי, בליל ערפל" (בשנת תרס"ו) הוא מסב את פניו ואת חצי חרוזו מן הנופחים ומכונן אותם ישר כלפי הזוכחים. בפעם הראשונה ובתנועה נמרצה הסב את זעמו כלפי הזוכחים. והוא מזפיר בשיר זה את ידמיהו, שיסר את עמו השפם ויסר, ונבוכרנאצר וככל היו לשבטי-זעם בידו. ואולם אחרי החורבן, בשעה שצללי פרס ומדי החלו להתרומם ולהקדיר את שמי בכל, מתפרצת המדידות הכבושה כלפי הרוצח הגדול:

אַכְּלֵנִי, הַמְּנִי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל.

הַצִּיגְנִי כְּלִי רִיק.

כְּלֵעֲנִי בַתְּנִין.

מֶלֶא כְּרֶשׁוֹ מַעֲדָנִי.

הַרְיַחְנִי ...

ונבואת מפלתו הקרובה של מלך זה סוחפת בעוזה ובקצפה את כל המחיצות הארעיות, אשר הציב הנביא בין "שבט־הועם" ובין עמו האומלל, בין המכה והמוכה.

וביאליק בשירו "ידעתי, בלי ערפל" מה הוא אומר:

— — —
 כְּכֹכֵב אֶכְפֶּה פְּתָאוֹם
 וְלֹא יָדַע פּוֹכֵב אֶת קְבוֹרָתִי.
 וְאוֹלָם חֲרוֹנִי עוֹד יַעֲשֶׂן אַחֲרֵי כְּפֵי הַר־פְּרָצִים
 אַחֲרֵי כְּבוֹת לְהִכּוּ... .

ומי יתן ויאצר גם יגונכם הגדול בתיק העולם פולו, ורוו ממנו ערבות־שמים וערבות־שדה, ובלא קול ודברים אל השאול ואל השמים יצעק, ויעבב את גאולת העולם. ואז, בקרוב, או בקץ הימים, פשיורח שמש רמיה של צדקת־שוא על קברי חלליכם, ונס־החנופה, חמוץ־דמיכם, יתנופה בחוצפה כלפי שמים על ראשי זובחיכם, ומחול רגל־נאווה ותרועת חג־השקר יזעזעו את עצמותיכם הקדושות בקבר, — ורעד פתאום זוהר הרקיע וקדר ביגונכם, והשמש יהפך לכתם רם גדול: אות קין על מצח העולם... וכוכב אל פוכב יחרד: הנה השקר הנורא! ואל־נקמות, פצוע בלכבו, יקום וישאג — ובחרבו הגדולה יצא!

האם רק מקרה הוא, שרוסיה הגדולה והמשונה, שנתנה את כל החומר הרוחני והמפרפר של "עיר־ההרנה" ו"על השחיטה", — בה בעצמה נפל גם האפילוג הנורא של "ידעתי, בלי ערפל" ו"אל־נקמות פצוע בלכבו" יצא בה בחרבו הגדולה?

(סוף יבוא).